

Калиева К.А.

КӨРКӨМ ЧЫГАРМАНЫ ОКУУ ЖАНА АНЫ ИНТЕРПРЕТАЦИЯЛОО

Калиева К.А.

ЧТЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ И ЕГО ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

К.А. Kalieva

THE READING OF THE ARTWORK AND ITS INTERPRETATION

УДК:94(573.24)

Адабий тексттерди окуп, анын маңызын жеткиликтүү түшүнүү максатында, аларга ар тараптуу лингвистикалык, экстралингвистикалык жана адабий талдоо жүргүзүүдө жана адабиятты сын көз менен карап баалоодо интерпретация негизги маселе катары эсептелинет. Бул макалада интерпретация түшүнүгү кеңири каралып, критикалык интерпретацияны системалык окуп изилдөө зарылчылыгы талкууланат.

Interpretation is an essential part of literary studies, used in reading and interpreting of literary texts, as well as in linguistic, extralinguistic and literary analysis. This article deals with the importance of systematic understanding of critical interpretation and its usage in literary studies.

Адабиятты түшүнүү – табигый процесс эмес, андыктан биз адабияттын тексттеги маанисин табуу жана түшүнүү үчүн ар кандай каражаттарды колдонуубуз талапка ылайык. Адабий текстти окуп түшүнүү, анын маңызына жетүү үчүн адабий тексттерге талдоо жүргүзүүдө жана адабиятты сын көз менен карап баалоодо *интерпретация* деген эмне экенин билүү зарылдыгы келип чыгат. Биз текстке интерпретация жасаганыбызда тексттеги кээ бир идеяларды таап чыгып, аларды бөлүп карап, андагы кээ бир түшүнүктөргө жана маселелерге өзгөчө көңүл бурабыз. Кандайдыр бир чектелген нерсенин ичинде же вакуумда карабастан, текстке өз оюбузду, тажрыйбабызды, кызыгуубузду, башкача айтканда, *өзүбүздү* кошобуз. Мындай процесс текстти “окуу” жана текстке “интерпретация жасоо/талдоо” бир эле нерсе экендигинен кабар берет. Ошондуктан “окуу” жана “интерпретациялоо” түшүнүктөрү синоним катары колдонулуп, окуу – бул интерпретация, ал эми текст – талдоого алынган объект катары эсептелинет. Текст деген түшүнүктүн өзү да чеги жок, ал адабиятты гана эмес, адамдардын жашоосуна тийиштүү баардык нерселерди, алардын баскан-турганын, сүйлөгөнүн, телевизор, радио, интернет, музыка, сүрөт, искусство, ж.б. сыяктуу интерпретациялоого алына турган баардык нерселерди камтыйт. Англис тилинин Оксфорд сөздүгүндө интерпретация (interpretation) латын тилинен алынгандыгы белгиленип, “бир нерсенин маанисин чечмелөө иш-аракети” катары берилген (Оксфорд англис сөздүгү, 2005).

Адабият теориясы жана сын чөйрөсүндө окурман менен текстти байланыштыруучу көптөгөн терминдер жана концепттер колдонулат. Америкалык окумуштуулар Винсент Б. Лейч, Уиллиам Кейн, ж.б. изилдөөлөрү аркылуу бул “окуу” же “интерпретация” деп аталуучу жагдайда төмөндөгү ар кандай иш-аракеттер ишке ашырылат: окурмандын жеке пикири же жооп берүүсү, сын-пикири, жогору баа берүүсү, баалоосу, тарыхый байланыштыруусу, экспликация (түшүндүрмө) берүүсү, экзегеза (сын көз менен баалоо) аркылуу талдоосу жана критика / сын берүүсү (рецензиялоосу) (Vincent B. Leitch, William E. Cain, Et. Al. 2010, 2-3- б.). Экспликация берүүдө же экзегеза аркылуу талдоодо тексттин ар бир сабын же ар бир сүйлөмдү талдоого туура келсе, окурмандын жеке пикири же жооп берүүсү үчүн жана текстке жогору баа берүүдө окуунун субъективдүү аспектилери көңүлгө алынат. Текстти тарыхый байланыштырууда же ага рецензия берүүдө окурман менен чыгарманын ортосундагы убакытка көңүл бурулуп, алардын баалуулуктарын териштирүү зарылдыгы келип чыгат. Экзегеза берүү үчүн окурмандын же талдоочунун алдына табышмакты жандыра билүү, анын түпкү маанисине жетүү сыяктуу милдеттер коюлат.

Адабият өтүп кеткен убакыт, мурунку же азыркы заман менен баарлашуу үчүн, “башкалардын аң сезимине элестетүү, кыялдануу, аяоо сезими менен кирүү мүмкүнчүлүгүн берүүчү жазуунун үлгүсү” (Патрисия Воу, 2006, 10-б.) катары кызмат аткарып келе жатат. Азыркы убакта адабияттын орду жана аткарган кызматы Дарема (University of Durham) университетинин профессорлору Тимоти Кларк жана Патрисия Воунун “Адабият теориясы жана сын” аттуу эмгегинде изилденип, “башкалардын өзгөчөлүгүнө урмат көрсөтүү менен бирге алардын “башкалыгын” кантип көрсөтүү керек экендиги да адабияттын аткарган кызматы” (2006, 29-б.) экендиги айтылат. Бул проблеманы чечүү үчүн критикалык интерпретацияны системалык окуп изилдөөбүз зарыл. Андай учурда этимологиялык жактан философиялык термин катары эсептелинген *герменевтика* деп аталуучу илимге кайрылуубуз зарыл. Бул илим интерпретациянын теориясын изилдөөчү илим катары белгилүү, анын сөздүктөгү мааниси “илимдин интерпретация менен байла-

нышкан бир бөлүгү, өзгөчө Библиялык адабияттарды чечмелөөдө колдонулат” (Оксфорд англис сөздүгү, 2005). Мифологиялык маалыматтарга караганда Гермес (Hermes) грек кудайларынын кабарчысы болгон, кабарды аман-эсен жеткириш үчүн андагы жазылган идиомаларды, кимге жазылганын чечмелей билиши керек болгон. Гермес алгач текстти өзү үчүн окуп талдап, анын маанисин түшүнүп, андан кийин андагы терминдерди ар түрдүү жашоочулар үчүн которуп же интерпретациялап жеткирген. Тимоти Кларктын пикири боюнча “герменевтика интерпретациянын теориясы: текстти интерпретациялоо деген эмне жана ал кантип жүргүзүлөт сыяктуу маселелерди чечүүгө негизделет” (2006, 59-б.). 18-19-кылымдарда герменевтика Библияны туура чечмелөө жолдорун табууга жетишүүгө багытталган. Адабият жана сын чөйрөсүндө герменевтика жана интерпретация белгилүү эки философтун ысмы менен байланышкан, алар немец философу Мартин Хайдеггер (1889-1976) жана анын окуучусу Ганс-Джордж Гадамер (1900–2002). Эки ойчул тең өздөрүнүн устатынан таасир алышып, текстти түшүнүү жана аны интерпретациялоо бир гана илимий же объективдүү жол менен боло бербесин далилдөөгө аракет кылышкан. Мартин Хайдеггер “Жашоо жана убакыт”, *Being and Time* (1980) аттуу эмгегинде радикалдуу бурулуш жасоо менен бирге табигый илимдерди герменевтикалык суроолордон сактап турган чектөөлөрдөн, тоскучтардан арылттып, *илимий талдоо* жалгыз эле метод эмес, ал жашоону, дүйнөнү, текстти интерпретациялоонун көптөгөн жолдорунун бири гана экендигин көрсөткөн.

Ганс-Джордж Гадамер Хайдеггердин эң көрүнүктүү шакирти жана модернисттик герменевтиканын баштоочуларынын бири. Анын “Чындык жана метод” - *Truth and Method* (1960) аттуу эмгеги гуманитардык илимдерди же адабиятты талдоо үчүн табигый илимдерди билимдин жападан жалгыз үлгүсү катары кабыл алуу үстөмдүк кылып турган убакта жазылган. Хайдеггердин аргументтерин пайдалануу менен ал адамдардын түшүнүүсү теоретикалык эмес, табиятына жараша болоору баса белигиленген. Анын айтуусу боюнча “биз текстти интерпретациялоодо, мисалы, сүйүү поэмасын талдап жатып, анын ушул жанрга тиешелүү экендигин илимий жактан далилдеш үчүн эмес, анын сүйүү поэмасы экендигин түшүнүү үчүн жана сүйүү поэмасынын жалпы структурасына болгон өздүк жана уникалдуу байланышын табыш үчүн жасайбыз”. Ошондуктан, текстке жасалган ар бир интерпретация өз алдынча уникалдуу жана жалгыз (анын сингулярдык касиети) экендигине байланыштуу, герменевтикада текстке интерпретация жасоонун толук систематикалык методу иштелип чыккан эмес, б.а. интерпретация жасоонун баарына тиешелүү жалпы бир багыты болушу мүмкүн эмес.

Ар бир жасалган интерпретациянын өз алдынча уникалдуу болуу касиети феноменологиялык

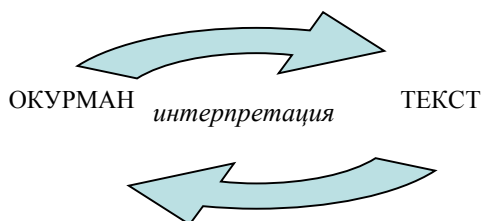
методдун пайда болушуна алып келип, ал XX кылымдын башында дагы бир философикалык кыймылдын, *феноменология* илиминин өсүп өнүгүүсүнө шарт түзгөн. Феноменология адабиятта адабий сындын методу катары тексттин маанисин алдын ала божомолдобой туруп, анын онтологиясын же эпистомологиясын изилдейт. (Онтология жаралуу же жашоонун табиятын, эпистомология билимдин табиятын изилдөөчү илимдер). Анын максаты интерпретацияны тереңдетип жасоодо, тексттин маанисин алдын ала божомолдобой туруп адамдардын аң сезиминде кандай пайда болот деген сыяктуу суроолорго жооп берет. Феноменология адабий сында биринчи жолу XX кылымдын башында философ Эдмунд Гуссерльдин (Edmund Husserl 1859 - 1938) эмгектеринде берилип, Роман Ингарден (1893 - 1970), Мартин Хайдеггер, Жан-Пол Сартр (1905 - 1980), ж.б. эмгектеринде тереңдетилген. Гарвард университетинин бүтүрүүчүсү жана Корнелл университетинин профессору, адабий сын, структурализм боюнча көрүнүктүү изилдөөчү Джонатан Куллердин (Jonathan Culler 1944) берген аныктамасында, “феноменология субъект менен объекттин, аң-сезим менен дүйнөнүн бөлүнүүсүн же аларды өз алдынча бөлүп кароо проблемаларына көңүл бурбастан, объекттердин аң-сезимде пайда болуусунун феноменалдык реалдуулуктарына көңүл бурат” (Culler, 1997, 123-б.). Патрисия Вонун айтымында “феноменология – башка адамдын субъективдүү дүйнөсү кандай экендигин сүрөттөп айтуусун угуу аркылуу аны үйрөнүү методу, ошону менен бирге ал тажрыйбаны өзүн түшүнүү үчүн колдонуу, бул алдын ала божомолдоо жана кийлигишүү аркылуу болбош керек” (2006, 10-б.). Ал эми бельгиялык окумуштуу Джордж Поулет (Georges Poulet 1902–1991) мындай аныктама берген: “Феноменология автордун бир же бир канча чыгармасында чагылдырылган жеке аң-сезимин, ички “дүйнөсүн” сүрөттөөсүн талдоого арналган адабий сынды аныктайт” (2008, 123-б.).

Интерпретациялоонун чектелген чөйрөдө жасалбагандыгы анын чексиз мейкиндикке чыгуусуна мүмкүндүк берет. Лондон университетинин профессору, азыркы жаңы адабият боюнча изилдөөчү Роберт Иглстон (Robert Eaglestone) айткандай “бир дагы интерпретация нейтралдуу же объективдүү боло албайт” (2000, 20-б.). Кандай гана адабий текст болбосун, же телевизордогу жаңылыктар, жарнамалар, ж.б. талдоого алынганда окурмандын же талдоочунун божомолдоосу аркылуу жана анын жеке тажрыйбасы, кызыгуусу, ал жогору баалаган баалуулуктарынын негизинде жүргүзүлөт. Жеке окурманга гана тийиштүү болгон бул нерселер көрүнбөгөн көз айнек сыяктуу ага жол көрсөтүп, кеңейтип, байланыштырып, өзгөчөлөнтүп түшүнүүгө шарт түзөт. Адамдардын ар түрдүүлүгү, бири-бирине окшош эмес экендиги өзгөчө интерпретация учурунда даана көрсөтүлүп, бааланат. Биз өз

көлөкөбүздөн алыс кете албаган сыяктуу эле өз тажрыйбабыздан, өз дүйнөбүздөн алыс кете албайбыз. Окурман кээде өзү да бар экенин элес албаган идеялары, тажрыйбасы, өзү жөнүндөгү ой-пикирлери, жалпы айлана чөйрө, дүйнө тууралуу ойтуюму текстти же окуяны интерпретациялоо учурунда өзгөчө ачыкка чыгып, белгилүү болот. Ар бир окурмандын маданияты, басып өткөн жолу, диний ишеними, социалдык жашоосу кандай гана текстке талдоо жүргүзүлбөсүн ушулардын негизинде аткарылат. Алардын окуган китеби, көргөн фильмдери, уккан окуялары, башынан өткөргөн жоруктары интерпретациялоодо чоң таасир беришет.

Роберт Иглстондун изилдөөлөрү англис адабиятында чыгармага интерпретация жүргүзүү “Левистин методу” деп аталып келе жаткан, салттык жөрөлгөгө айланган багыттардын негизинде ишке ашып келгендиги айтылат (Eaglstone, 2000, 20-21-бб.). Бул метод “Жаңы критиктер / сынчылар” деп аталуучу окуунун / интерпретациянын методу катары тексттик анализге негизделген. Винсент Б. Лейч, Уиллиам Кейн, ж.б. “Жаңы критиктер” Америкада жана Британияда, Европа университеттеринде адабий чыгармаларды баалоо/сыздоо чөйрөсүндө азыркы убакка чейин башкы орунда туруп, таасирдүү багыт экендигин да айтышат (Vincent B. Leitch, William E. Cain, Et. Al. 2010, 2-3- б.).

Жалпылап айтканда, “Левис методунун” негизинде адабий чыгармаларды талдоо бир гана жол менен ишке ашып келген:

“Левис” методу же салттык метод англис адабиятында гана эмес, башка адабияттарда да кеңири колдонулуп келген. Бул методдун негизинде мамлекеттик сынактар, мектептердеги, жогорку окуу жайларындагы бүтүрүүчү же тапшыруучу сынактар уюштурулуп, тил билүү деңгээлин текшерүүдө, ж.б. тил жана адабият окутуу процессинде да кеңири колдонулуп келе жатат. Ошондой болсо да “Левис

методунун” же салттык методунун жетишкен жана жетишпеген жактарын мүнөздөгөн көптөгөн суроолордун келип чыгышына түрткү берет. Сын жана теория чөйрөсүндө бул процесс көйгөйлүү суроолорду жаратуу менен бирге адабият теориясынын азыркы убактагы өсүп-өнүгүүсүнө шарт түзөт. Мындай суроолордун адабият чөйрөсүндө талкуулануусу жана изилденүүсү башка интерпретациялоо жолдорунун, мисалы, формалисттик, психоаналитикалык, феминисттик, марксисттик, гендердик, маданий, когнитивдик, окурмандын өз оюу, семиотикалык, структуралык, постструктуралык, деконструктивдик, постмодернисттик, ж.б. багыттарынын өсүүсүнө мүмкүндүк берип, текстти талдоонун жогоруда аталган ар түрдүү жолдору жөнүндө көптөгөн маселелерди жаратат.

Адабияттар:

1. Martin Heidegger, *Being and Time*, trans. John Macquarrie and Edward Robinson (Oxford: Basil Blackwell, 1980)
2. Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method*, trans. J. Weinsheimer and D.G. Marshall, 2nd rev. edn. (New York: Seabury Press, 1989).
3. (Oxford Dictionary of English, Revised Edition. © Oxford University Press 2005. 355000 сөз.)
4. Eaglstone, Robert. *Doing English: A Guide for Literature Students*. Routledge, London, 2000. p. 20
5. Heidegger, M., 1982, *The Basic Problems of Phenomenology*. Trans. by Albert Hofstadter. Bloomington: Indiana University Press. From the German original of 1975
6. Husserl, E., 1963, *Ideas: A General Introduction to Pure Phenomenology*. Trans. W. R. Boyce Gibson. Newly translated with the full title by Fred Kersten. Dordrecht and Boston: Kluwer Academic Publishers, 1983.
7. Jonathan Culler. *Literary Theory: A Very Short Introduction*. Oxford University Press Inc., New York, 1997
8. Georges Poulet. *Phenomenology of Reading*. Source: *New Literary History*, Vol. 1, No. 1, *New and Old History*, (Oct., 1969), pp. 53-68. The Johns Hopkins University Press, 2008
9. Vincent B. Leitch (General Editor), William E. Cain, Laurie A. Finke, Barbara E. Johnson, Et Al. (Editor). *The Norton Anthology of Theory & Criticism*. Second Edition, W.W. Norton & Company Inc. 2010.

Рецензент: д.филол.н, профессор Караева З.К.